Qabul qilindi: 5-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 9-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 11-oktabr 2026-yil

BILIM OLISH MOTIVATSIYASI TUSHUNCHASINING MAZMUN-MOHIYATI VA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Mirzamaxmudova Turnsunoy Nurmirza qizi

“Turan International University”

Magistarura departamenti magistranti

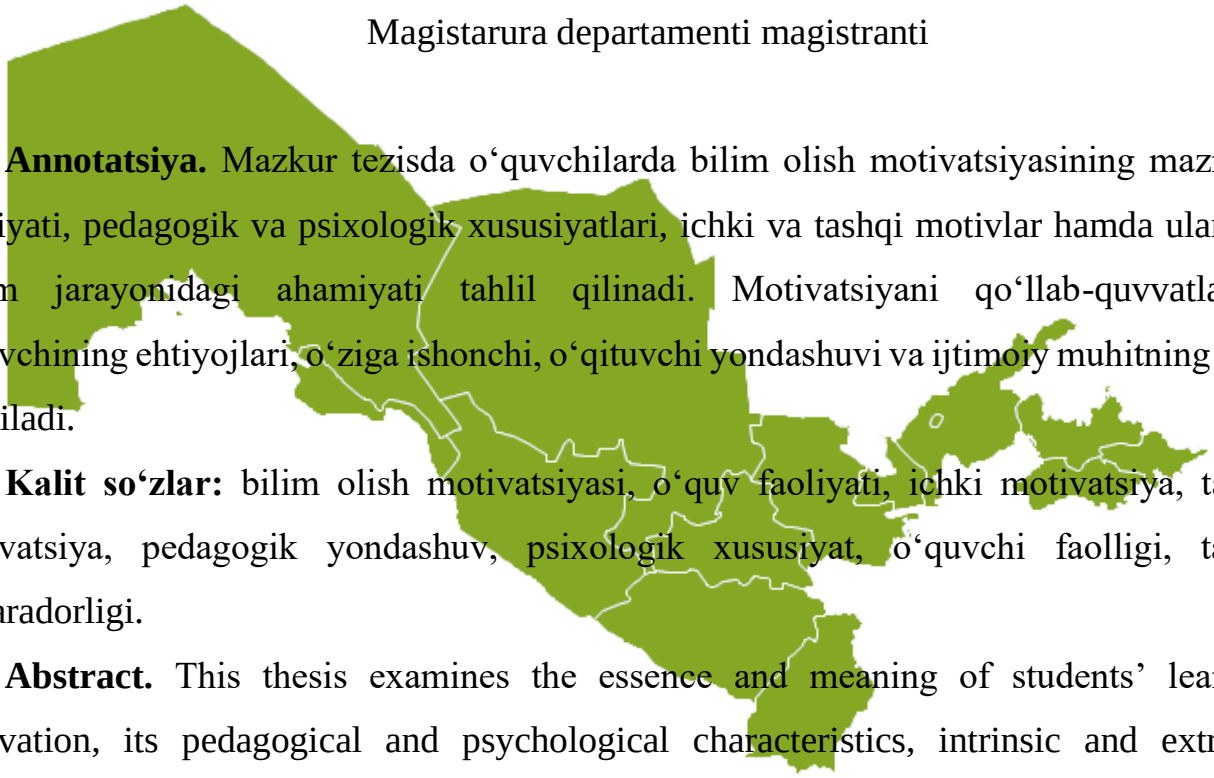

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘quvchilarda bilim olish motivatsiyasining mazmun-mohiyati, pedagogik va psixologik xususiyatlari, ichki va tashqi motivlar hamda ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Motivatsiyani qo‘llab-quvvatlashda o‘quvchining ehtiyojlari, o‘ziga ishonchi, o‘qituvchi yondashuvi va ijtimoiy muhitning o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: bilim olish motivatsiyasi, o‘quv faoliyati, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya, pedagogik yondashuv, psixologik xususiyat, o‘quvchi faolligi, ta’lim samaradorligi.

Abstract. This thesis examines the essence and meaning of students’ learning motivation, its pedagogical and psychological characteristics, intrinsic and extrinsic motivation, and their significance in the educational process. It also explores the role of students’ needs, self-confidence, teachers’ approaches, and the social environment in fostering and sustaining learning motivation.

Keywords: learning motivation, learning activity, intrinsic motivation, extrinsic motivation, pedagogical approach, psychological characteristics, student engagement, educational effectiveness.

Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularning mustaqil o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoji, bilishga qiziqishi va o‘quv faoliyatiga ongli munosabatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. O‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishga intilishi, yangi ma’lumotlarni bilishga qiziqishi va qiyinchiliklarni

yengib o‘tishga tayyorligi ko‘p jihatdan uning motivatsiyasi bilan belgilanadi.

Bilim olish motivatsiyasi o‘quvchini ta’lim faoliyatiga undaydigan ehtiyojlar, qiziqishlar, maqsadlar va qadriyatlar majmuasi sifatida qaraladi. Uni faqat yaxshi baho olish yoki o‘qituvchining talabini bajarish istagi bilan cheklash mumkin emas: u o‘quvchining bilimga munosabati, o‘z imkoniyatlarini anglashi va shaxsiy rivojlanishga intilishi bilan ham bog‘liq.

Motivatsiyaning mazmun-mohiyati. Motivatsiya psixologiyada inson faoliyatining yo‘nalishi, faolligi va davomiyligini belgilashda ishtirok etuvchi omillar tizimi sifatida talqin qilinadi. Ta’limda u o‘quvchining nima sababdan o‘qishi, qanday maqsadlarni ko‘zlashi va o‘zlashtirish jarayonida qanday kuch sarflashini tushuntirishga yordam beradi. Demak, bilim olish motivatsiyasi o‘quv faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi.

Ichki va tashqi motivlar. Ryan va Dechi ishlab chiqqan o‘zini o‘zi belgilash nazariyasida mustaqillik, kompetentlik va boshqalar bilan ijobiy munosabatda bo‘lish ehtiyojlari motivatsiyaning muhim shartlari sifatida ko‘riladi. Ichki motivatsiya mavzuga qiziqish va bilim olishdan qoniqish bilan namoyon bo‘lsa, tashqi motivatsiya baho, mukofot, maqtov yoki tanbehdan qochish kabi natijalar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Biroq tashqi motivlarning barchasi salbiy emas: tashqi talab o‘quvchi tomonidan anglanib, shaxsiy maqsadga aylanishi ham mumkin.

Pedagogik xususiyatlar. O‘qituvchining muloqot madaniyati, topshiriqlarning mazmuni va murakkabligi, baholash mezonlari hamda qayta aloqa motivatsiyaga ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchiga savol berish, tanlov qilish, mustaqil yechim izlash va o‘z natijasini tahlil qilish imkoniyatini berish ta’limdagi faol ishtirokni qo‘llab-quvvatlaydi. Muammoli ta’lim, munozara, loyiha ishlari, didaktik o‘yinlar va hamkorlikdagi faoliyat ham maqsadga muvofiq qo‘llanganda qiziqishni kuchaytirishi mumkin.

Psixologik xususiyatlar. Motivatsiya o‘quvchining yoshi, individual qiziqishlari, avvalgi tajribasi, hissiy holati va o‘ziga bo‘lgan ishonchi bilan bog‘liq. O‘quvchi topshiriqni bajara olishiga ishonsa, qiyinchilik paytida faoliyatni davom ettirish ehtimoli ortadi. Aksincha, doimiy muvaffaqiyatsizlik, kamsituvchi munosabat yoki faqat xatolarga urg‘u

berish ishonchni susaytirishi mumkin. Shu sababli baholash nafaqat kamchiliklarni ko‘rsatishi, balki yutuqlarni tan olishi va keyingi rivojlanish yo‘lini belgilashga yordam berishi kerak.

Ijtimoiy muhit va bilimning ahamiyati. Oila, sinfdoshlar, maktab muhiti va o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlashi o‘quvchining ta’limga munosabatiga ta’sir qiladi. Shuningdek, o‘rganilayotgan bilimning kundalik hayot, kelajakdagi kasb yoki shaxsiy qiziqishlar bilan aloqasini ko‘rsatish o‘quvchiga ta’limning ma’nosini anglashga yordam beradi. Shunday qilib, motivatsiya ichki ehtiyojlar, pedagogik yondashuv va ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri orqali shakllanadi.

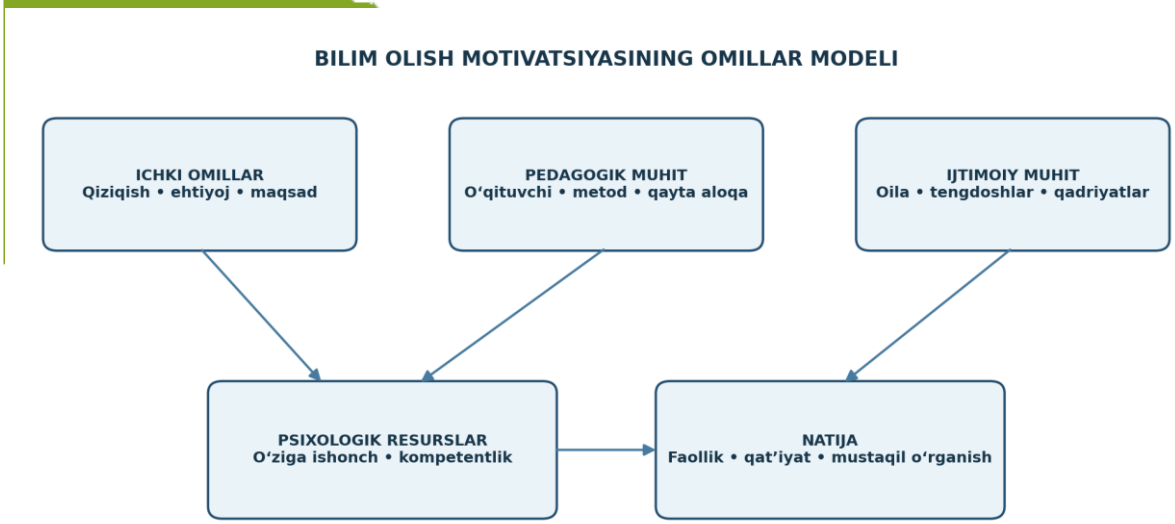

1-rasm. Bilim olish motivatsiyasiga ta’sir etuvchi omillarning konseptual modeli

Motivatsiya omillarining qisqacha tasnifi

Omil guruhi	Misollar	Pedagogik ahamiyati
Ichki omillar	Qiziqish, ehtiyoj, maqsad, bilishga intilish	Ongli o‘rganish va mustaqil izlanishni qo‘llab-quvvatlaydi
Pedagogik omillar	Metodlar, qayta aloqa, baholash, tanlov	Faol ishtirok va muvaffaqiyat tajribasini kuchaytiradi
Ijtimoiy omillar	Oila, sinfdoshlar, sinf muhiti, qadriyatlar	Tegishlilik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni ta’minlaydi
Psixologik resurslar	O‘ziga ishonch, kompetentlik, hissiy xavfsizlik	Qiyinchilikni yengish va faoliyatni davom ettirishga yordam beradi

Xulosa

Bilim olish motivatsiyasi o‘quvchining ta’lim faoliyatiga kirishishi, bilimlarni

o‘zlashtirishi va o‘z imkoniyatlarini rivojlantirishida muhim o‘rin tutadi. Uning mazmunini anglash ichki va tashqi motivlarning o‘zaro munosabatini, o‘quvchining psixologik ehtiyojlarini hamda ta’lim muhitining ta’sirini birgalikda tahlil qilishni talab etadi.

- Bilim olish motivatsiyasi o‘quvchining maqsadlari, qiziqishlari va faoliyatga undovchi omillar bilan belgilanadi.
- Ichki motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash uchun mustaqil fikrlash, tanlov qilish va o‘z yutuqlarini anglash imkoniyatlari yaratilishi zarur.
- O‘qituvchining rag‘batlantiruvchi munosabati, mazmunli qayta aloqa va individual yondashuvi motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.
- Motivatsiyani shakllantirishda o‘quvchining yosh va individual xususiyatlari, oila va ta’lim muhitining ta’siri hisobga olinishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. Contemporary Educational Psychology, 2000, 25(1), 54–67. https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020

2. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Intrinsic and Extrinsic Motivation from a Self-Determination Theory Perspective: Definitions, Theory, Practices, and Future Directions. Contemporary Educational Psychology, 2020, 61, 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

3. Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., & Ryan, R. M. Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. Educational Psychologist, 1991, 26(3–4), 325–346.

4. Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. Motivation in Education: Theory, Research, and Applications. 3rd ed. Pearson, 2008.

5. Pintrich, P. R. A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students. Educational Psychology Review, 2004, 16, 385–407.